

PAWEŁ LIBERA

Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej
 Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk
 ORCID: 0000-0001-5541-0822

PRÓBA MIĘDZYWOJENNEGO SOFT-POWER NA KIERUNKU LITEWSKIM – WILEŃSKIE BIURO INFORMACYJNE („WILBI”) I JEGO ROLA W KSZTAŁTOWANIU STOSUNKÓW POLSKO-LITEWSKICH

Inkorporacja Litwy Środkowej do Rzeczypospolitej, a następnie decyzja konferencji ambasadorów z 15 marca 1923 r. o uznaniu granicy polsko-litewskiej nie tylko nie zakończyły sporów między dwoma państwami, ale wręcz przeciwnie – zapoczątkowały długi okres całkowitego zamrożenia stosunków między Polską i Litwą. Symbolem tych lat stała się fotografia zerwanych torów w okolicach miejscowości Zawiasy na linii uznawanej przez Polskę za granicę, a przez Litwę – jedynie za linię demarkacyjną między spornymi terytoriami. Między dwoma państwami formalnie nie istniały żadne relacje, a próby nawiązania porozumienia napotykały nieustannie ten sam problem: Wilno, którego Polska nie mogła oddać, a Litwa nie mogła się zrzec¹. Brak stosunków dyplomatycznych nie oznaczał braku zainteresowania bliskim sąsiadem. Trwała cicha wojna – na forum międzynarodowym, w stosunkach wewnętrznych, polityce wobec mniejszości i wreszcie w dziedzinie informacyjno-propagandowej. Oprócz działalności wywiadowczej prowadzonej przez obie strony pewną rolę we wzajemnych relacjach i w kształtowaniu wiedzy o drugim państwie odgrywały organizacje pozornie niezależne od państwa.

Ze strony litewskiej taką rolę miał Związek Wyzwolenia Wilna (lit. Vilniui vaduoti sąjunga), formalnie niezależna instytucja społeczna, która pełniła bardzo istotną

---

¹ Por. P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa–Łowicz 1997.

rolę propagandową, przede wszystkim w polityce wewnętrznej Litwy². W działalności Związku Wilno odgrywało kluczową rolę³. Ze strony polskiej podobną funkcję pełniło Wileńskie Biuro Informacyjne („Wilbi”), które jednak w większym stopniu było biurem informacyjnym – przygotowywało dla czynników rządowych i prasy serwis prasowy litewski, Jego funkcja propagandowa, polegająca przede wszystkim na nadawaniu audycji radiowej „Chwilka litewska”, była drugorzędna. W przeciwieństwie do ZWW „Wilbi” nie dysponowało własnym organem prasowym ani strukturą regionalną. Biuro powstało w 1923 r. i działało do 1936 r., kiedy obydwie funkcje biura zostały rozdzielone, a następnie zupełnie wygaszone na początku 1938 r.

Dotychczas „Wilbi” stosunkowo rzadko było przedmiotem zainteresowania badaczy⁴. Pisano o nim najwięcej przy okazji omawiania działalności obustronnej, polsko-litewskiej, propagandy radiowej⁵. Wynika to z bardzo słabo zachowanego materiału źródłowego. W archiwach polskich i litewskich brak dokumentacji dotyczącej funkcjonowania „Wilbi”, zachowały się jedynie częściowo materiały warsztatowe w układzie osobowo-rzeczowym, które służyły pracownikom Biura do systematyzowania wiedzy o międzywojennej Litwie⁶. Najważniejsze materiały zachowały się w instytucjach sprawujących kuratelę nad „Wilbi” (MSZ i Oddział II Sztabu Głównego), chociaż jest to bardzo nierówny materiał. Akta MSZ zostały w znacznym stopniu przetrzebione w czasie II wojny światowej, a Oddział II stosował zasadę niszczenia informacji świadczących o powiązaniach „Wilbi” z komórkami wywiadu wojskowego⁷. Z tego względu informacje o funkcjonowaniu Biura można jedynie ustalać na podstawie zachowanej, bardzo nierównomiernej dokumentacji związanej tylko z wybranymi aspektami funkcjonowania placówki, głównie w ostatnim okresie, po 1934 r., kiedy rozważano rozwiązanie „Wilbi” i reformę „Chwilki Litewskiej”. Pomimo tego warto się zastanowić, jaką rolę odgrywało „Wilbi” w kształtowaniu stosunków polsko-litewskich. Na ile rzeczywiście było instytucją niezależną, a w jakim stopniu podlegało nadzorowi i musiało realizować wytyczne MSZ i Oddziału II? Wreszcie warto zapytać o wpływ Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie, szczególnie kiedy kierował nim Ludwik Bociński, na kształt i oblicze prac realizowanych przez „Wilbi”.

² K. Buchowski, *Związek Wyzwolenia Wilna [w:] Szkice polsko-litewskie, czyli o nietatym sąsiedztwie w pierwszej połowie XX wieku*, Białystok 2005, s. 89–128; N. Kairiūkytė, *Vilniaus vadavimo sąjunga 26.04.1925 – 25.11.1938*, Vilnius 2001.

³ K. Buchowski, *Litwomani i polonizatorzy. Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*, Białystok 2006, s. 179–198; D. Maciulis, D. Staliunas, *Lithuanian nationalism and the Vilnius question 1883–1940*, Marburg 2015, s. 112–163.

⁴ E. Rudziński, *Informacyjne agencje prasowe w Polsce 1926–1936*, Warszawa 1970, s. 238–240. Ustalenia Rudzińskiego powtórzył w całości: A. Notkowski, *Prasa w systemie propagandy rządowej w Polsce (1926–1939). Studium techniki władzy*, Warszawa–Łódź 1987, s. 409–411.

⁵ B. Makowski, *Litwini w Polsce*, Warszawa 1986; K. Buchowski, *Litwomani i polonizatorzy...*, s. 191, 243.

⁶ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (LMAVB), Wileńskie Biuro Informacyjne („Wilbi”), f. 196.

⁷ Świadczy o tym prawie zupełny brak dokumentacji sprzed 1934 r. oraz wydane na samym początku współpracy wewnętrzne zarządzenie o następującym brzmieniu: „Dla zachowania ścisłej tajemnicy stosunku Ekspozytury 2 z „Wilbi” wydane zostało zarządzenie niszczenia korespondencji” – Wojskowe Biuro Historyczne–Centralne Archiwum Wojskowe [WBH-CAW], Oddział II Sztabu Głównego [OIISG], sygn. I.303.4.5514, Przesłanie pieniędzy dla „Wilbi” i nawiązanie współpracy, 3 IX 1931, Ldz. 796/2/XII, Pro domo.

TRUDNE POCZĄTKI (1923–1930)

Wobec prawie zupełnego braku dokumentów posiadamy bardzo mało informacji o powstaniu i pierwszych latach funkcjonowania „Wilbi”. Prawdopodobnie u źródła decyzji o utworzeniu nowej placówki informacyjno-propagandowej stała rodząca się świadomość o braku możliwości nawiązania relacji dyplomatycznych z Litwą i potrzebie zapewnienia stałego dostępu do wiedzy o tym, co się dzieje na Litwie. Wiadomo, że na przełomie lat 1922 i 1923 do MSZ spływały sygnały świadczące o potrzebie uzyskania rzetelnego źródła informacji z Litwy. Nie posiadały takich informacji na bieżąco ani MSZ, ani administracja polska na Wileńszczyźnie. Jedno z nielicznych źródeł, jakim były raporty Konsulatu RP w Królewcu, prawdopodobnie okazywało się niewystarczające⁸. Gotowe rozwiązanie podsunął ks. Józef Grądzki⁹, redaktor litewskiego czasopisma „Mūsų balsas”, wydawanego z funduszy władz polskich. Duchowny, który regularnie przesyłał do Warszawy korespondencję z prasy litewskiej¹⁰, na przełomie lat 1922 i 1923 zaproponował utworzenie „Biura Wiadomości Bałtyckich”, którego celem byłoby dostarczanie informacji z prasy litewskiej i łotewskiej¹¹. Chociaż MSZ uznał za zasadne utworzenie takiej agencji prasowej, to dość długo zwlekał z udzieleniem księdzu wiążącej odpowiedzi. Zrezygnowany ks. Grądzki na przełomie kwietnia i maja 1923 r. wycofał się z wcześniejszej propozycji¹². Nie wiadomo, czy jego propozycja miała jakikolwiek wpływ na powstanie Wileńskiego Biura Informacyjnego, ale bez wątplenia to on jako pierwszy był autorem pomysłu utworzenia agencji prasowej podającej informacje z Litwy i Łotwy.

Pomysł utworzenia „Wilbi” realizowało to samo środowisko, z którego wywodził się ks. Grądzki, a które wcześniej było związane z komórkami zajmującymi się akcją prasową i propagandową przeciwko Litwie Kowieńskiej. Z dotychczasowych badań wynika, że decyzja o powstaniu „specjalnego biura informacyjnego” zapadła w 1923 r., ale pracę rozpoczęło ono dopiero w roku następnym¹³. Interesującym dokumentem, który pozwala rzucić nowe światło na powstanie „Wilbi”, jest obszerny list jego długoletniego kierownika Janusza Ostrowskiego¹⁴ z 1934 r., w którym – broniąc się przed planowaną likwidacją biura – opisuje pierwsze lata działalności. Z tej relacji wynika, że placówka miała powstać

⁸ M. Szostakowska, *Konsulaty polskie w Prusach Wschodnich 1920–1939*, Olsztyn 1990, s. 30–31, 34, 38–43.

⁹ **Ks. Józef Grądzki** (Grondzkis) (1886–1925), absolwent seminarium duchownego w Kownie, redaktor pisma „Mūsų Balsas” (1919–1922) wydawanego w Wilnie w języku litewskim ze środków Straży Kresowej i MSZ, kapelan WP w wojnie polsko-bolszewickiej, kierownik zakładu wychowawczo-poprawczego dla młodzieży w Wielucianach na Wileńszczyźnie.

¹⁰ Instytut J. Piłsudskiego w Nowym Jorku, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teka 18, Pismo Z. Lechnickiego do K. Świtalskiego i instrukcja dla ks. J. Grońskiego, 22 VII 1919 r.

¹¹ T. Górski, *Błogosławiony Jerzy Matulewicz*, Warszawa 2005, s. 208–209.

¹² Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Ministerstwo Spraw Zagranicznych [dalej: MSZ], sygn. 6103, k. 269–293.

¹³ K. Buchowski, *Litwomani...*, s. 259. Niesłusznie podaje E. Rudziński, że Biuro to powstało w 1926 r. (por. E. Rudziński, *Informacyjne agencje prasowe...*, s. 238).

¹⁴ **Janusz Ostrowski** (1895–1982), dziennikarz i polityk, związany z Towarzystwem Straży Kresowej, poseł na Sejm Litwy Środkowej, redaktor „Ziemi Wileńskiej”, po 1945 r. w PRL.

z inicjatywy Komitetu do Spraw Litewskich¹⁵, ale środki przekazać miał osobiście Józef Piłsudski. Chociaż na zaangażowanie Piłsudskiego nie ma innych dowodów, to nie można go wykluczyć. Nawet jeżeli pomysł utworzenia placówki nie wyszedł bezpośrednio od niego, to z całą pewnością musiał go zaakceptować i poprzeć. Tym bardziej że wiadomo jak dużą wagę przywiązywał do stosunków polsko-litewskich¹⁶. Kierownikiem „Wilbi” został Marian Świechowski¹⁷, który sprawował tę funkcję do 1926 r., kiedy go zastąpił Janusz Ostrowski, dotychczasowy zastępca kierownika¹⁸.

Według pierwotnych zamysłów „Wilbi” miało być organem wykonawczym Komitetu i miało na celu „zorganizowanie dobrej obsługi informacyjnej z Litwy”. Bardzo szybko, jeszcze w 1924 r., okazało się, że wśród członków Komitetu doszło do znacznych różnic w spojrzeniu na sprawy litewskie. Ostrowski twierdził, że prezes Komitetu Aleksander Meysztowicz miał reprezentować tendencje „li tylko akcesyjne”, a pozostali członkowie Komitetu poglądy „demokratyczne”. Z tego powodu zebrania, które były zwoływane z inicjatywy „Wilbi”, odbywały się coraz rzadziej, aż w końcu w 1927 Komitet przestał się zbierać¹⁹. Prawdopodobnie było to związane nie tylko z różnicami poglądów, ale i z większym zaangażowaniem MSZ w sprawy „Wilbi”, szczególnie po zamachu majowym.

Nie znamy dokładnej daty powstania Biura. Ostrowski twierdził, że miało to miejsce, kiedy jeszcze Piłsudski sprawował funkcje polityczne, albo później, to znaczy po 9 czerwca, kiedy ustąpił z Ministerstwa Spraw Wojskowych²⁰. Z analizy wileńskiej prasy wynika, że pierwsze komunikaty sygnowane skrótem WBI albo Wil.B.I. pojawiły się pod koniec pierwszego tygodnia lipca 1923 r.²¹ Ten termin potwierdzają również drukowane „Komunikaty prasowe”²². Można jednak przypuszczać, że pierwotnie placówka nosiła inną nazwę, prawdopodobnie Telegraficzna Agencja Bałtycka²³, a jej komunikaty pojawiły się na łamach „Słowa” kilka dni wcześniej, pod koniec czerwca 1923 r.²⁴ Potwierdzałoby to słowa Ostrowskiego, z których można wnioskować, że decyzja o powstaniu placówki została podjęta prawdopodobnie w maju lub czerwcu 1923 r., a na początku lub w połowie czerwca placówka zaczęła funkcjonować.

¹⁵ Członkami Komitetu byli: prezes Aleksander Meysztowicz, Kazimierz Świątecki, prezes Komitetu Polaków Uchodźców z Litwy Stanisław Łopaciński, Marian Świechowski, Kazimierz Zawisza, Marian Broel Plater, Marian Zyndram Kościalkowski, Witold Staniewicz, Kazimierz Wimbor i Janusz Ostrowski. Rok później dołączył Władysław Wielhorski.

¹⁶ P.Libera, *Józef Piłsudski wobec Litwy* [w:] *Bez emocji. Polsko-litewski dialog o Józefie Piłsudskim*, red. D. Jastrzębska-Golonkowa, A. Nikžentaitis, W. Suleja, T. Wolsza, Warszawa 2020, s. 170–185.

¹⁷ Por. biogram: M. Kornat, *Marian Świechowski* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 51, Kraków 2016.

¹⁸ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, J. Ostrowski, notatka z 31 XII 1934 r. (zał. do akt 377/35).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ „Słowo”, 6 VII 1923, nr 145 (271), s. 2.

²² LMAVB, Spuścizna Mariana Świechowskiego, sygn. F.168-27/1, s. 146 n (pierwszy numer ukazał się 5 VII 1923 r.).

²³ Podobne określenia zdarzały się też później, np. w 1936 r. Paprocki pisał o Bałtyckiej Agencji Prasowej „Wilbi” (por. CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, S. Paprocki do T. Pełczyńskiego, 3 II 1936 r., l.dz. 128/36).

²⁴ Por. *Z Państw Nadbałtyckich (Komunikat Telegraficznej Ag. Bałtyckiej)*, „Słowo”, 29 VI 1923, nr 140 (266), s. 2; *Z krajów nadbałtyckich (Komunikat Wileńskiej Telegraficznej Agencji Bałtyckiej)*, „Słowo”, 11 VII 1923, nr 149 (275), s. 2.

Początkowo działalność Biura koncentrowała się na uważnym śledzeniu prasy litewskiej i sporządzaniu z niej wyciągów, które były publikowane jako „Komunikat Prasowy »Wilbi«”. Korzystały z niego przede wszystkim miejscowe redakcje. Komunikat ten liczył od jednej do czterech stron małego formatu i ukazywał się nieregularnie (co 2–4 dni, a czasami nawet codziennie), w zależności od pozyskiwanych informacji. Wiadomo, że w pierwszym roku istnienia ukazały się 54 numery „Komunikatu” (ostatni 13 XII 1923). W 1924 r. – prawdopodobnie z racji trudności finansowych – ukazało się ich znacznie mniej. Centralny Katalog Prasy Polskiej odnotowuje tylko jeden numer 55 (18 II 1924). Prawdopodobnie później były wydawane w postaci maszynopisów²⁵.

Największym problemem, z jakim spotkało się Wileńskie Biuro Informacyjne, była kwestia stałego finansowania. Brak regularnej i ustalonej dotacji albo innego źródła finansowania stawiał pod znakiem zapytania całe przedsięwzięcie. Pierwsze środki na powstanie biura i kilkumiesięczne funkcjonowanie miał przekazać Meysztowiczowi w gotówce Józef Piłsudski. Po wyczerpaniu tych środków biuro znalazło się w trudnej sytuacji. „Nie było już czynników w rządzie, do których można było zwrócić się z prośbą o pomoc dla kontynuowania rozpoczętych prac” – pisał Ostrowski²⁶. Członkowie komitetu nie mieli kontaktów z politykami sprawującymi władzę ani „nie zamierzali ujawniać okoliczności towarzyszących powstaniu” Biura. Przez dwa miesiące kierownik i jego zastępca nie pobierali poborów. Następne dotacje – zapewne na początku albo w pierwszej połowie 1924 r. – miał „wyrobić” przebywający wówczas w Wilnie kpt. Stefan Mayer, który kierował Ekspozyturą 1 Oddziału II w Wilnie od lipca 1923 do października 1924 r.²⁷

Przez pewien czas Biuro miało otrzymywać pomoc z mieszczącego się w Kownie Komitetu Polskiego, „którego stało się niejako ekspozyturą na terenie Polski”. Być może pomoc tę należy łączyć z obecnością przedstawicieli Polaków z Litwy Kowieńskiej w Komitecie, a także z przybyciem w 1924 r. aktywnego działacza środowiska Polaków na Litwie i dziennikarza „Dnia Kowieńskiego” Władysława Wielhorskiego do Wilna²⁸ i włączeniem się w działalność „Wilbi”. O współpracy Biura z Komitetem Polskim w Kownie świadczy zapoczątkowana w tym czasie seria „Materiały do Sprawy Litewskiej”, w ramach której ukazała się „Sprawa Kłajpedy” Witolda Staniewicza, przygotowana do druku w kwietniu 1924 r.²⁹ „Wilbi” brało też udział w przygotowaniu materiału do dwóch skarg ludności polskiej do Ligi Narodów. Jedna z nich została opracowana i przygotowana do druku przez Wielhorskiego w czerwcu 1925 r.³⁰

Według Ostrowskiego trudna sytuacja Biura miała ulec zmianie dopiero po przejściu Wydziału Wschodniego (WW) MSZ przez Stanisława Janikowskiego, który 14 października 1924 r. został mianowany zastępcą naczelnika tego Wydziału, a 17 grudnia 1925

²⁵ Por. AAN, MSZ, sygn. 6155, k. 1–2, [Komunikat] nr 062 z 29 II 1924 r.

²⁶ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Ostrowski, notatka z 31 XII 1934 r. (zał. do akt 377/35).

²⁷ Więcej por.: T. Gajownik, *Tajny front niewypowiedzianej wojny: działalność polskiego wywiadu wojskowego na Litwie w latach 1921–1939*, Warszawa 2010.

²⁸ K. Buchowski, *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940*, Białystok 1999, s. 121–122.

²⁹ W. Staniewicz, *Sprawa Kłajpedy*, Wilno 1924, s. 3.

³⁰ *Byt ludności polskiej w państwie litewskim. W świetle dochodzeń jej praw przed Ligą Narodów*, red. W. Wielhorski, Wilno 1925, s. XXIV.

naczelnikiem. Wówczas „Wilbi” nawiązało ścisły kontakt z WW MSZ. Relacje te stały się jeszcze bliższe po przyjeździe Tadeusza Hołówki, który w 1927 r. został naczelnikiem Wydziału Wschodniego, a „z którym kierownictwo Biura łączyły poprzednie prace”³¹. Na czym miała polegać współpraca z MSZ, dokładnie nie wiadomo. Można przypuszczać, że chodziło o działalność Hołówki na terenie litewskim, która miała na celu wspieranie opozycji wobec ówczesnych władz litewskich³². W tym kontekście pracownicy Biura uczestniczyli również w działaniach związanych ze zjazdem emigrantów litewskich w Rydze w listopadzie 1927 r., szczegółowo relacjonowanym w „Biuletynie Kowieńskim »Wilbi«”³³.

Prawdopodobnie najważniejszym efektem współpracy z MSZ było wznowienie wydawania biuletynu prasy litewskiej pod nową nazwą. Pierwszy numer „Biuletynu Kowieńskiego »Wilbi«” ukazał się 23 czerwca 1925 r. i wychodził przynajmniej do końca lutego 1938 r. Pismo miało numerację ciągłą, łącznie ukazały się przynajmniej 1754 numery, co oznacza, że średnio w tym okresie ukazywał się jeden numer co 2,5 dnia, a według nieco przeszacowanego oświadczenia Ostrowskiego z 1934 nawet około 25 razy miesięcznie. Biuletyny wydawane były w formie maszynopisów powielanych i liczyły od kilku do trzydziestu, czterdziestu stron. Prawdopodobnie przez dwanaście lat „Biuletyn Kowieński »Wilbi«” był w Polsce najlepszym i najbardziej drobiazgowym źródłem wiedzy o Litwie, jej polityce wewnętrznej, zagranicznej i gospodarce. Biuletyn ukazywał się w nakładzie 130 egzemplarzy, chociaż z racji ograniczonej liczby odbiorców nie można wykluczyć, że rzeczywisty nakład był nieco niższy. Jako „sferę wpływów politycznych” w 1934 r. Ostrowski deklarował, że maszynopis jest przesyłany do MSZ, Sztabu Głównego, KOP oraz placówek zagranicznych i „miejscowych władz i poważniejszych pism”³⁴.

Biuletyn zawierał streszczenia i omówienia z prasy litewskiej, prasy bałtyckiej (głównie rosyjsko- i niemieckojęzycznej), prasy polskiej w Polsce i na Litwie. Publikowano również informacje biograficzne o wybranych postaciach polityków, działaczy litewskich i Polaków na Litwie. Wewnętrzny układ „Biuletynu” był podzielony na dziesięć głównych działów, które obejmowały całokształt życia politycznego i gospodarczego na Litwie, chociaż nie w każdym numerze pojawiały się wszystkie z nich³⁵. Wszystkie publikowane teksty miały charakter omówień i streszczeń, z reguły bez komentarza lub oceny. Każda notka zawierała informacje o źródle, najczęściej był to tytuł czasopisma i jego numer,

³¹ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, J. Ostrowski, notatka z 31 XII 1934 r. (zał. do akt 377/35).

³² I. Werschler, *Z dziejów obozu belwederskiego. Tadeusz Hołówka – życie i działalność*, Warszawa 1984; P. Łosowski, *Polityczni emigranci litewscy w Polsce w latach 1927–1930*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1997, t. 32, s. 87–101.

³³ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, J. Ostrowski, notatka z 31 XII 1934 r. (zał. do akt 377/35); S. Sierpowski, *Propolska inicjatywa lewicowej emigracji litewskiej w 1927 r.* [w:] *Historia i polityka: studia i rozprawy dedykowane profesorowi Adamowi Koseskiemu w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Bartnicki, J.R. Szaflik, Pułtusk 2004, s. 63–73.

³⁴ Lietuvos Centrynis Valstybes Archyvas (LCVA), Urząd Wojewódzki Wileński (UWW), sygn. 51-7-643, k. 3, kwestionariusz „Biuletynu Kowieńskiego »Wilbi«” z grudnia 1934 r.

³⁵ Najważniejsze z nich to: 1. Zagadnienia polityki zagranicznej, 2. Życie gospodarcze (zarówno w zakresie polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej), 3. Zagadnienia polityki wewnętrznej i sprawy społeczne, 4. Życie polskie i innych mniejszości narodowych, 5. Sprawy kłajpedzkie, 6. Emigracja, 7. Kronika.

nie zawsze data wydania. W dziale „Kronika” ograniczano się jedynie do podania tytułu czasopisma lub agencji prasowej (np. ELTA).

Prasa wykorzystywana do przygotowania „Biuletynu Kowieńskiego »Wilbi«” docierała drogą okrężną, najczęściej *via* Ryga. Biuro nie miało własnych korespondentów, dlatego też nie ulega wątpliwości, że największym ograniczeniem „Biuletynu Kowieńskiego” było opóźnienie w podawanych wiadomościach. Z lektury pisma wynika, że wynosiło z reguły od kilku dni nawet do trzech tygodni. Z tego powodu „Wilbi” nie było wystarczająco atrakcyjnym partnerem dla polskiej prasy, która wolała podawać szybkie, chociaż nie zawsze sprawdzone informacje. Prawdopodobnie opóźnienie to nie było aż tak istotne dla instytucji państwowych, MSZ, MSW, różnych komórek Oddziału II Sztabu Głównego, Korpusu Ochrony Pogranicza.

Mniej więcej w tym samym czasie „Wilbi” otrzymało regularne wsparcie finansowe z Oddziału II Sztabu Generalnego. Prawdopodobnie do 1927 r. pochodziło ono z funduszy Ekspozytury nr 1 w Wilnie, a od kwietnia 1927 r. do maja 1931 r. dotacja w wysokości 170 dolarów miesięcznie była wypłacana z funduszy Szefa Oddziału II. Początkowo środki te przekazywał do Wilna osobiście Wielhorski, a od października lub listopada 1928 r. Marian Świechowski³⁶.

KURATELA EKSPOZYTURY 2 ODDZIAŁU II I NOWY IMPULS (1931–1934)

Początek lat trzydziestych przyniósł duże zmiany w funkcjonowaniu „Wilbi”. Środowisko działaczy społecznych i polityków związanych z „Wilbi” powołało w Wilnie Instytut Badawczo-Naukowy Europy Wschodniej (INBEW). Wśród nich znajdowali się Witold Staniewicz, Władysław Wielhorski, Marian Świechowski, Kazimierz Okulicz i wielu innych. Chociaż obydwie instytucje nie nawiązały natychmiast bliskiej współpracy, to dla wszystkich było oczywiste, że powołało je to samo środowisko. Dla bieżącej działalności „Wilbi” o wiele bardziej istotna była decyzja poddania Biura kurateli nowej komórki w Oddziale II Sztabu Głównego – Ekspozyturze 2³⁷. Nie wiadomo, czy tę decyzję należy wiązać z zadaniami specjalnymi nowej komórki, która w tym okresie zaczęła koncentrować w swojej kompetencji nadzór nad ruchem prometejskim, w tym nad prometejskimi agencjami prasowymi, czy też z nowymi zadaniami, jakimi planowano obarzyć Biuro, czy wreszcie z chęcią sprawowania nad nim dokładniejszej kontroli.

W tym czasie podporządkowano MSZ i Ekspozyturze 2 trzy agencje prasowe o charakterze prometejskim: „Agencję Telegraficzną Express” [ATE], agencję „Ofinor” i agencję „Ukraintag” w Bukareszcie. Sprawowany wspólnie z MSZ nadzór nad „Wilbi” byłby

³⁶ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsydyum. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII.

³⁷ Działalności Ekspozytury 2 Oddziału II Sztabu Głównego została poświęcona praca doktorska A. Wszen-dyrównego, („Ekspozytura nr 2 Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego w latach 1929–1939”, mps pracy doktorskiej, Siedlce 2010) oraz powielająca jej ustalenia praca R. Witaka (*Tajne wojny służb specjalnych II RP. Działalność Ekspozytury 2 Oddziału II Sztabu Głównego WP w latach 30. XX w.*, Łódź 2014).

logiczną konsekwencją tych decyzji, chociaż trzeba podkreślić, że wileńskie biuro różniło się od wymienionych powyżej instytucji. Nie miało swoich korespondentów zagranicznych, nie wydawało stale biuletynów prasowych, dysponowało znacznie mniejszym budżetem i w rzeczywistości nie było agencją prasową³⁸. Z praktycznego punktu widzenia pełniło jednak podobną funkcję, znajdowało się pod nadzorem tych samych instytucji i miało konkretną rolę polityczną do odegrania. Konsekwencją objęcia „Wilbi” kuratelą Ekspozytury 2 było: skoncentrowanie działalności informacyjnej o Litwie w Biurze, poszerzenie jej o kolejne kraje bałtyckie i wreszcie przejęcie audycji propagandowej skierowanej na Litwę Kowieńską.

Oficjalna wersja głosiła, że z dniem 1 czerwca 1931 r. środki dla „Wilbi” zostały przekazane przez Oddział II Ekspozyturze 2, aby: „w szerszym niż dotychczas zakresie, wykorzystać organizację »Wilbi« dla służby polityczno-informacyjnej Ekspozytury”³⁹. Wiadomo, że do tego momentu Ekspozytura gromadziła i opracowywała komunikaty informacyjne poświęcone sytuacji narodów związanych z ruchem prometejskim oraz na temat Litwy. Materiały te w znacznej mierze opierały się na informacjach z prasy litewskiej⁴⁰. Komunikat informacyjny powstawał zwykle w ponad 20 egzemplarzach rozsyłanych do Ministerstwa Spraw Wojskowych, Głównego Inspektoratu Sił Zbrojnych, Sztabu Głównego, Prezydium Rady Ministrów, WBH, komórek w MSZ i MSW oraz w Oddziale II i do attaché przy wybranych placówkach zagranicznych⁴¹. Z danych Ekspozytury 2 wynika, że materiały do komunikatów litewskich były pozyskiwane przez „biuro tłumaczeń w Wilnie prowadzone przez urzędnika Ekspozytury 2 [...] p. Beuermann Mariana”⁴². Beuermann pochodził z Litwy, studiował w Kownie, ale w 1926 r. z matką i bratem wyjechał do Polski. Początkowo zarabiał przekładami z prasy litewskiej dla „Kuriera Wileńskiego” i przygotowywał pogadanki dla Radia Polskiego w Wilnie. W trakcie przesłuchań po wojnie przez UB oświadczył, że w 1929 r. nawiązał z nim kontakt pracownik Ekspozytury 2, Stefan Nowaczek, i zamówił u niego przygotowanie omówień i streszczeń z prasy litewskiej, które Beuermann przygotowywał dla tej komórki od 1929 do 1931 r.⁴³ W ramach reorganizacji szef Ekspozytury 2 postanowił, że biuro tłumaczeń w Wilnie zostanie zlikwidowane, Ekspozytura 2 już nie będzie przygotowywała komunikatów litewskich, a Beuermann zostanie włączony do składu „Wilbi”. Z zachowanych preliminarzy budżetowych wynika, że był on zaraz po kierowniku najlepiej opłacanym pracownikiem Biura. W świetle późniejszych wydarzeń nie ulega wątpliwości, że Beuermann nie ograniczał się do obowiązków wynikających z jego pracy w „Wilbi”, ale nadal utrzymywał

³⁸ Por. więcej: P. Libera, *Zarys historii ruchu prometejskiego* [w:] *II Rzeczpospolita wobec ruchu prometejskiego*, oprac. P. Libera, Warszawa 2012, E. Rudziński, *Informacyjne agencje prasowe...*, s. 207, 229.

³⁹ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsydyum. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII., k. 2–3.

⁴⁰ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5463, Instrukcja o pisaniu Komunikatów Informacyjnych, [1930], (L.dz. 355/30), k. 2, 4, 5, 11, 20.

⁴¹ Por. np.: CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5481.

⁴² CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsydyum. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII., k. 2–3.

⁴³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), sygn. 01222/2758/D, k. 20–21, Protokół przesłuchania podejrzanego M. Beuermann, Warszawa, 22 V 1952 r.

bliski kontakt z Ekspozyturą 2 i był dla niej doskonałym, alternatywnym źródłem wiedzy o funkcjonowaniu Biura. Za człowieka związanego z komórką Oddziału II uważał go również Janusz Ostrowski⁴⁴.

Drugą istotną zmianą wprowadzoną na wniosek Ekspozytury 2 było poszerzenie działalności „Wilbi” na pozostałe kraje bałtyckie⁴⁵. Janusz Ostrowski twierdził, że decyzja ta była spowodowana wnioskiem Janusza Jędrzejewicza, wcześniejszego dyrektora Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie i aktualnego ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Konsekwencją tej decyzji było rozpoczęcie wydawania nowego przeglądu prasowego (formalnie dodatku do „Biuletynu Kowieńskiego »Wilbi«”). „Biuletyn Bałtycki »Wilbi«” ukazał się po raz pierwszy 24 listopada 1931 r. Podawał informacje z krajów bałtyckich z wyjątkiem Litwy, czyli z Łotwy, Estonii i Finlandii. Ukazywał się na takich samych zasadach i z podobną częstotliwością co „Biuletyn Kowieński »Wilbi«”. Ostatni numer (320) nowego pisma ukazał się 18 grudnia 1935 r.

Wreszcie ostatnią konsekwencją wynikającą z nadzoru Ekspozytury 2 było przejście w 1931 r. przez „Wilbi” audycji propagandowych nadawanych przez Polskie Radio w Wilnie na Litwę Kowieńską. Pomysł utworzenia audycji „litewskich” narodził się prawie w tym samym czasie co wileńska rozgłośnia Radia Polskiego. Radio w Wilnie nadało pierwszą audycję 8 grudnia 1927, ale na regularne audycje zaczęło nadawać od 15 stycznia 1928 r. Bardzo szybko uruchomiono również audycje białoruską i litewską. Najpierw, 5 lutego 1928 r., zapowiedziano „Chwilkę białoruską”, a kilka dni później, 9 lutego, „Chwilkę litewską”. Już wcześniej zdarzały się pojedyncze odczyty w języku litewskim, ale nie nosiły one charakteru odrębnej audycji⁴⁶. Z danych archiwalnych przesłanych przez rozgłośnie wileńską wynika, że pierwsza „Chwilka białoruska” została nadana rzeczywiście 5 lutego, a „Chwilka litewska” 7 lutego⁴⁷. Z programów publikowanych na łamach prasy i odnalezionych w archiwum wynika, że pierwotnie każda „chwilka” trwała 15 minut. W 1928 r. łącznie nadano 62 godziny audycji w języku litewskim⁴⁸. Można przypuszczać, że pomysł narodził się w odpowiedzi na działalność radia litewskiego, które od 1928 r. rozpoczęło nadawanie audycji propagandowych w języku polskim, skierowanych do mieszkańców Wileńszczyzny⁴⁹.

Audycje w języku litewskim i białoruskim zostały wprowadzone w 1928 r. z inicjatywy Urzędu Wojewódzkiego. Natomiast nie było wiadomo, kto miał odpowiadać za ich treść. Naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa Stefan Kirtiklis próbował obarczyć tą odpowiedzialnością szefostwo radia, a z kolei radiowcy starali się otrzymać jego aprobatę w przypadku materiałów, których nie byli pewni⁵⁰. Ekspozytura 2 przejęła kontrolę nad audycją dopiero

⁴⁴ Lietuvos Ypatingasis Archyvas (dalej: LYA), Akta śledcze W. Wielhorskiego, sygn. 42008/3, zał. 4–6, list Ostrowskiego do Wielhorskiego [prawdopodobnie grudzień 1934].

⁴⁵ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsydlum. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII, k. 2–4.

⁴⁶ Por. „Kurier Wileński”: 4 II 1928, nr 27, s. 5; 5 II 1928, nr 28, s. 2; 9 II 1928, nr 31, s. 5.

⁴⁷ LCVA, UWW, sygn. 51-7-255, k. 28, 30, Polskie Radio SA, Oddział w Wilnie do Naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa Urzędu Wojewódzkiego Wileńskiego, 30 I 1928 r.

⁴⁸ „Na Wileńskiej Fali Radiowej. Bezpłatny dodatek do »Słowa«”, 1929, nr 1, s. 3, 5, 10.

⁴⁹ K. Buchowski, *Szkice...*, s. 107–108.

⁵⁰ LCVA, UWW, sygn. 51-7-255, k. 40, Polskie Radio, Oddział w Wilnie do Naczelnika S. Kirtiklisa, 30 XII 1927 r.

w 1931 r., kiedy przygotowania audycji litewskich podjęło się „Wilbi”, i można przypuszczać, że do tego momentu inne komórki Oddziału II ani MSZ nie odgrywały podobnej roli. Konsekwencją przejścia opieki nad audycją była także decyzja z grudnia 1931 r. o prowadzeniu nasłuchu stacji kowieńskiej i audycji nadawanych w ramach „Chwilki litewskiej” z Wilna. Nasłuch rozpoczęto jednak dopiero w 1932 r., korzystając z prywatnego sprzętu urzędnika Ekspozytury 2, Józefa Skarżyńskiego. Wiadomo, że nasłuch audycji litewskich był prowadzony przez urzędnika Polskiej Agencji Telegraficznej, który posiadał obywatelstwo litewskie⁵¹, a stenogramy lub sprawozdania z nasłuchu były przesyłane do Oddziału II i do MSZ.

Ekspozytura 2 sprawowała „ogólną kontrolę” nad audycją, a swe stanowisko uzgadniała z MSZ i MSW oraz z generałem Julianem Stachiewiczem, delegatem rządu do Rady Programowej Radia Polskiego. Ostateczny rachunek finansowy działalności „Wilbi” zamykał się miesięcznie w sumie ok. 5 tysięcy złotych, z czego 2100 wypłacała Ekspozytura 2, 1700 Wydział Wschodni MSZ i 1200 Wydział Prasowy MSZ (z przeznaczeniem na redakcję „Chwilki litewskiej”). Opiekę „polityczną i moralną” nad „Wilbi” miał sprawować Marian Świechowski. Pomimo pewnych zastrzeżeń do dotychczasowej księgowości kierownika „Wilbi”, Janusza Ostrowskiego, sprawy tej nie starano się drażnić na wyraźne polecenie ówczesnego naczelnika Wydziału Wschodniego MSZ Tadeusza Schaetzela, gdyż to miałoby świadczyć o braku zaufania wobec Świechowskiego i Wielhorskiego, „osób moralnie odpowiedzialnych za »Wilbi«”. Natomiast od 1 listopada 1932 Ekspozytura 2 zażądała od Ostrowskiego prowadzenia ścisłych rachunków, aby mógł się rozliczyć z pobieranych subwencji⁵².

Z pierwszej połowy lat trzydziestych pochodzą również pierwsze oceny działalności „Chwilki litewskiej” przygotowane przez MSZ. Zachowały się w odpisach: przynajmniej jedno pismo naczelnika Wydziału Wschodniego Tadeusza Schaetzela i dwa pisma Jana Starzewskiego, jego zastępcy. MSZ zdecydowanie sprzeciwiało się angażowaniu autorów audycji i spikerów w spory polityczne litewskie i krytykowanie wewnętrznej polityki litewskiej. Wątek ten powtarzał się we wszystkich pismach. „Działalność »Chwilki litewskiej« nie ma bowiem na celu zwalczania tych czy innych stronnictw politycznych na Litwie, lecz zmierzać musi do obiektywnego oświetlenia problemu stosunków polsko-litewskich. Powstrzymanie się od oceny stosunków wewnętrznych jest tym bardziej wskazane, że stanowisko obecnego rządu litewskiego należy uznać za ugruntowane i że jego polityka wewnętrzna i gospodarcza zdołała sobie pozyskać uznanie społeczeństwa, natomiast opozycja mimo swej krzykliwości, nie wywiera znaczniejszego wpływu na społeczeństwo litewskie”. W praktyce chodziło przede wszystkim o nadmierne krytykowanie stronnictwa tautininków, które „nie jest więcej antypolsko usposobione od opozycyjnych stronnictw litewskich (z wyjątkiem socjaldemokracji, która ujawnia pewne

⁵¹ Por. CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Zatwierdzenie umowy o używanie aparatu radiowego z p. Skarżyńskim Józefem, 12 IV 1932, L.dz. 694/II.If./2/XII; Załatwienie opinii MSZ o treści „Chwilki litewskiej”, 28 I 1932 r., l.dz. 627/II.Inf./2/XII.

⁵² CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsydlum. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII., k. 2–3.

tendencje pojednawcze)”, personalnym atakom na polityków litewskich, szczególnie Antanasa Merkysa, który „stał się standardowym człowiekiem ruchu antyniemieckiego na Litwie”. Natomiast MSZ chwalił linię audycji, w której podkreślano niebezpieczeństwo niemieckie dla Litwy. Sugerowano nawet wzmocnienie tego wątku poprzez cytowanie „brutalnych ataków antylitewskich” z prasy niemieckiej i podkreślanie, że brak dywersyfikacji handlu zagranicznego w dużej mierze uzależnia Litwę od Niemiec. Wreszcie Starzewski dopominał się, aby audycje kierowane do ludności litewskiej były nadawane po litewsku, a nie jak dotychczas – po polsku i po litewsku⁵³.

Ekspozytura 2 uznawała te zastrzeżenia i je podzielała, chociaż z zachowanej dokumentacji nie wynika, aby sama formułowała jakieś konkretne, inne niż wymienione przez MSZ, uwagi do linii politycznej audycji. Świadczyłyby to, że – podobnie jak w przypadku ruchu prometejskiego – to w MSZ podejmowano decyzje o charakterze strategicznym, a Ekspozytura 2 sprawowała bezpośredni nadzór i miała możliwość wyboru konkretnych rozwiązań⁵⁴.

ZASTRZEŻENIA I NIEUDANE PRÓBY REFORMY (1934–1935)

Czarne chmury zaczęły zbierać się nad wileńskim Biurem już na początku 1934 r. Początkowo dyskusja dotyczyła linii politycznej audycji radiowej, zastrzeżeń do jej kształtu i wypracowania nowych wytycznych. Dopiero przy okazji omawiania „Chwilki litewskiej” zaczęto rozważać kwestię funkcjonowania całego „Wilbi”. Do uwag na temat działalności Biura doszły niepokojące informacje o podejrzeniach wobec rzetelności finansowej kierownika Biura. Wydaje się, że te ostatnie kwestie przeważały i skłoniły nadzorujące instytucje do podjęcia decyzji o likwidacji Biura.

NOWE WYTYCZNE

Pierwsze istotne zastrzeżenia do treści audycji pojawiły się w MSZ na początku kwietnia 1934 r. i znane są tylko z wewnętrznej notatki Ekspozytury 2. Mimo że z zachowanej dokumentacji nie wynika, aby linia polityczna audycji uległa istotnej zmianie, to w kręgach MSZ krytyka przybrała znacznie na sile. Nie ulega wątpliwości, że wynikało to z ówczesnych stosunków polsko-litewskich, a przede wszystkim ze zmian, do jakich doszło po podpisaniu umowy polsko-niemieckiej w 1934 r. i po tajnych misjach Włodzimierza Zubowa i Tadeusza Katelbacha na Litwie⁵⁵. Szczególnie istotne w tym aspekcie mogły być rozmowy Katelbacha w końcu marca 1934 r. z politykami litewskimi. Rysowała się

⁵³ *Ibidem*, Odpis pisma Wydziału Wschodniego MSZ, nr P.III. 3124/1/4/32.

⁵⁴ Por. P. Libera, *Zarys historii ruchu prometejskiego [w:] II Rzeczpospolita wobec ruchu prometejskiego*, oprac. P. Libera, Warszawa 2013, s. 31–66.

⁵⁵ O misji Katelbacha zob.: S. Cenckiewicz, *Tadeusz Katelbach (1897–1977). Biografia polityczna*, Warszawa 2005, s. 253–330; raporty T. Katelbacha były częściowo publikowane w: *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1933*, oprac. W. Skóra, Warszawa 2015.

wówczas perspektywa rozpoczęcia rozmów polsko-litewskich i prawdopodobnie z tego wynikała zmiana w linii MSZ⁵⁶.

Na początku 1934 r. w wewnętrznej notatce Ekspozytury 2 zarzucono „Chwilce litewskiej” brak „ściśle sprecyzowanego programu oraz kierunku politycznego”. Konsekwencją tego miała być chaotyczność i „nieetyczne wystąpienia w napadaniu na Litwę i czynniki reprezentacyjne państwa (prezydent Smetona, rząd)”. Wątki polemiczne w audycjach miały spotkać się ze sprzeciwem Wiktora Skińskiego, naczelnika Wydziału Prasowego MSZ, który od usunięcia tych wątków uzależniał utrzymanie subwencji dla audycji. „Chwilce” zarzucano także nieumiejętne zwalczanie antypolskiej polityki władz litewskich oraz wykorzystanie w audycjach „zbiegłych z Litwy przestępców politycznych [!], uważanych przez Litwinów za zdrajców”⁵⁷. Te ostatnie słowa padły pod wpływem Katelbacha i odnosiły się do litewskich socjalistów, którzy pracowali w audycji jako spikerzy: Kaupasa⁵⁸ i Paugonisa⁵⁹. Nagłe określanie ich „zdrajcami” może dziwić, szczególnie w kontekście polityki popierania przez władze polskie zwolenników Jeronimasa Plečkaitisa i socjaldemokratów litewskich. Działania te zapoczątkował jeszcze Tadeusz Hołówko, a kontynuowali między innymi kierownicy INBEW⁶⁰.

Swoją punkt widzenia na „Chwilkę litewską” Katelbach przedstawił również na specjalnie zorganizowanym spotkaniu w MSZ 9 kwietnia 1934 r. W obecności Tadeusza Perkowskiego, referenta spraw bałtyckich, i kpt. Aleksandra Jabłonowskiego z Ekspozytury 2 wyjaśnił, że audycje wileńskie miały być uważane na Litwie za głos „miarodajnych warszawskich sfer rządzących”, były chętnie słuchane, stenografowane i „obszerne dyskutowane”. Natomiast ataki na rząd litewski i prezydenta Litwy miały spotykać się z „wielkim zdziwieniem i ubolewaniem”, a wypowiedzi litewskich spikerów uważanych za „zdrajców litewskich i płatnych agentów Warszawy” miały być przyjmowane ze „wstrętem i oburzeniem”. W odczuciu Katelbacha szanse na odbiór miała „życzliwa krytyka w kulturalnym tonie”, akcentująca szczególnie te wątki, których cenzura nie przepuszczała w prasie litewskiej. Natomiast za zupełnie nierealne i niepotrzebne uznał Katelbach nawiązywanie do przeszłości polsko-litewskiej. Tylko w tym ostatnim punkcie nie godził się z nim szef Ekspozytury 2, kpt. Edmund Charaszkiwicz, natomiast w pozostałych przyjął argumentację wysłannika MSZ. W oparciu o uwagi Katelbacha Charaszkiwicz zaproponował zmiany w działalności „Chwilki”. Przede wszystkim opowiadał się za likwidacją polemik, a nadawaniem w zamian wypowiedzi „pierwszorzędnych piór” lub przynajmniej osób dobrze orientujących się w stosunkach

⁵⁶ Por. P. Libera, *Polityka Józefa Becka wobec Litwy (1930–1939)* [w:] *Plk Józef Beck (1894–1944). Żołnierz, dyplomata, polityk*, red. S. Nowinowski, Łódź–Warszawa 2017, s. 257–282, s. 257–282; *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1934*, red. S. Żerko, Warszawa 2014, s. 267–270.

⁵⁷ CAW-WBH, OHSIG, sygn. I.303.4.5514, Reorganizacja „Chwilki litewskiej”, 10 IV 1934 r., l.dz. 1300/II/2/34.s.

⁵⁸ **Franciszek Kaupas**, ur. 1892 w pow. birżańskim, działacz litewski związany z partią ludowców i socjaldemokratów. Przebywał na emigracji w Polsce.

⁵⁹ **Antoni Pangonis** (1908–1983), litewski dziennikarz, wieloletni współpracownik katolickiego pisma młodzieżowego w Wilnie „Jaunimo draugas”, po 1945 r. został na Litwie sowieckiej i pracował jako dziennikarz specjalizujący się w zagadnieniach rolniczych.

⁶⁰ Por. P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa–Łowicz 1997; I. Werschler, *Z dziejów obozu belwederskiego...*; Z. Ponarski, *Draugas: szkice do portretu Franciszka Ancewicza*, Lublin 2004.

polsko-litewskich. Audycje te sugerował nawet nadawać w języku polskim i francuskim na wszystkich stacjach Polskiego Radia.

Charaszkiewicz wytyczył następującą linię polityczną dla audycji: stać na stanowisku uznania niepodległości Litwy, „przyjaźni Polski dla małego organizmu państwowego” i korzyści z utrzymywania dobrych wzajemnych relacji, ale jednocześnie podkreślać nierealność w wysuwaniu litewskich pretensji do Wilna. W szerszym kontekście należało podkreślać rozbieżności interesów litewskich i niemieckich, przy jednoczesnym niedrażnieniu Niemców. Jeżeli chodzi o Polaków na Litwie, to sugerował „działać bardzo oględnie”, aby nie dać pretekstu do mieszania się Litwy w sprawy mniejszości litewskiej w Polsce. Zdecydowanie nakazywał przeciwdziałanie antypolskiej propagandzie, odpieranie zarzutów „rzekomego prześladowania Litwinów na Wileńszczyźnie”. Natomiast ogólna dyrektywa brzmiała: „pracować ogólnie nad ideą porozumienia polsko-litewskiego na gruncie uznawania niepodległości Litwy, z wysuwaniem możliwości rozwiązania wysuwanego przez Litwę sporu na przykład przez wzajemne poczynienie ustępstw dla mniejszości w zakresie kulturalnej, gospodarczej [tak w tekście!] itd.” Charaszkiewicz był zwolennikiem nadawania znacznie częściej audycji w języku litewskim i w lepszym czasie antenowym, wieczorem, tuż przed audycjami radia kowieńskiego. Aby uatrakcyjnić formę programów, proponował, aby przybierały one formę rozmów i wywiadów; dodatkowo sugerował nadawanie muzyki litewskiej. Wreszcie, najciekawszym postulatem Charaszkiewicza był pomysł, aby dać głos społeczeństwu, co miało m.in. pozbawić audycji piętna „li tylko działalności sfer rządzących”. Miało się to odbyć za pomocą inicjatywy określonej jako „skrzynka litewska”.

Inicjatywę „skrzynki litewskiej” opracował Marian Beuermann. Miała ona polegać na rozpisaniu ankiet na tematy polsko-litewskie, a następnie ich omówieniu na zebraniach organizacji i osób prywatnych zainteresowanych stosunkami polsko-litewskimi i sytuacją na Wileńszczyźnie. Wśród takich organizacji wymieniał: Związek Polaków Ziemi Kowieńskiej, Klub Włóczęgów, Związek Byłych Obrońców Wilna, Akademickie Koła Kowieńszan w Wilnie i w Warszawie oraz Strzelca. Po analizie ankiet na zebraniach tych organizacji zostałyby one omówione na falach „Chwilki litewskiej”, a po otrzymaniu listów „odpowiednio nastawionych i zjednanych dla siebie osób” listy odczytywano by, komentowano i udzielano na nie odpowiedzi w trakcie audycji. Po pewnym czasie „skrzynka litewska” z czasem mogłaby stać się trybuną „reprezentującą odpowiednio przygotowaną opinię społeczeństwa i uniemożliwić Kownu bagatelizowanie »Chwilki litewskiej«”. Kolejne zastrzeżenia do „Chwilki litewskiej” zostały przekazane Ostrowskiemu pod koniec maja 1934 r. przez Ekspozyturę⁶¹.

Ostatecznie próba „uspołecznienia” audycji radiowej się nie powiodła. Projekt ankiety przygotowany przez Beuermanna i Jabłońskiego został zmieniony przez Ostrowskiego, który wprowadził do ankiety pytanie dotyczące „polskiej racji stanu w stosunku do zagadnienia Kłajpedy”. Ten punkt był krytykowany zarówno przez Wielhorskiego,

⁶¹ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Notatka wewnętrzna Ekspozytury 2 oraz list do J. Ostrowskiego, 25 V 1934.

jak i Kazimierza Okulicza, ówczesnego redaktora „Kuriera Wileńskiego” i działacza związanego z INBEW, a ostatecznie ankieta została zatrzymana przez Wydział Społeczno-Polityczny Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie⁶².

PRÓBY REFORMY

W finansowaniu „Wilbi” przez Ekspozyturę 2 doszło do istotnych zmian. Od 1 kwietnia 1934 r. miesięczna dotacja została zmniejszona o 100 złotych, a od 1 lipca tego roku o 1000 złotych. Tym samym budżet Biura składał się z sum wpłacanych przez Ekspozyturę 2 (1000 złotych) oraz MSZ (Wydział Wschodni – 1700 zł, Wydział Prasowy – 1200 złotych)⁶³. Nie udało się odnaleźć przyczyny nagłej i dość znaczącej redukcji dotacji. W późniejszym okresie Ekspozytura 2 tłumaczyła te działania utratą zainteresowania projektem „Wilbi”⁶⁴, ale brak na to dowodów. Być może należy łączyć to z ogólnym zmniejszeniem środków Ekspozytury 2, w tym na działalność prometejską? Kolejną zmianą w tym zakresie był sposób przekazywania dotacji. Z racji śmierci Mariana Świechowskiego od 1 listopada 1934 środki były przekazywane za pośrednictwem Władysława Wielhorskiego⁶⁵.

Pod koniec 1934 r. Ekspozytura 2 brała pod uwagę i być może nawet planowała „całkowitą reorganizację, rzeczową i personalną” „Wilbi”. Z tego powodu w grudniu 1934 r. Ostrowskiego poproszono o szczegółowe sprawozdania z działalności Biura i audycji, informacje na temat pracowników i sprawozdania z wykorzystania przyznanych wcześniej środków⁶⁶. Wyjaśnienia Ostrowskiego składane na przełomie lat 1934 i 1935 okazały się bardzo chaotyczne, nieprecyzyjne i świadczyły o nierzetelnym zarządzaniu finansami przy jednoczesnym braku księgowości. Ostrowski bardzo wyraźnie dawał do zrozumienia, że znajdował się pod protekcją Świechowskiego i Wielhorskiego⁶⁷. Wiadomo, że sam w tym czasie interweniował u Władysława Wielhorskiego⁶⁸. Prawdopodobnie interwencja Wielhorskiego spowodowała, że ostatecznie w celu uregulowania sprawy w lutym 1935 r. został wyłoniony Komitet Trzech składający się z Wielhorskiego, Okulicza i Stanisława J. Paprockiego, sekretarza Instytutu Badania Spraw Narodowościowych. Komitet został zatwierdzony przez Tadeusza Schaetzela, a jego zadaniem było „roztoczyć opiekę nad Ostrowskim” i doprowadzić do sanacji działalności „Chwilki” i „Wilbi” ze szczególnym uwzględnieniem kwestii finansowych⁶⁹.

⁶² CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, patrz: Pisma Beuermana; Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsyduum. Przebieg sprawy, l.dz. 742/II.Inf./2/XII.

⁶³ *Ibidem*, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsyduum. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII, k. 7.

⁶⁴ *Ibidem*

⁶⁵ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsyduum. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII, k. 8.

⁶⁶ *Ibidem*, „Wilbi” – całkowita reorganizacja – awizo, 19 XII 1934 r., L.dz. 3333/II/2/34.

⁶⁷ *Ibidem*, J. Ostrowski, notatka z 31 XII 1934 r. (zał. do akt 377/35).

⁶⁸ LYA, Akta śledcze W. Wielhorskiego, sygn. 42008/3, zał. 4–6, List Ostrowskiego do Wielhorskiego [prawdopodobnie grudzień 1934 r.].

⁶⁹ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsyduum. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII.

Kolejne informacje o nierzetelnym zarządzaniu „Wilbi” przez Ostrowskiego wpłynęły w pierwszych miesiącach 1935 r. Zarzuty te w pełni potwierdzały dane Ekspozytury 2, która w marcu 1935 r. miała wiedzę o tym, że redukcje dotacji z 1934 r. odbiły się przede wszystkim na pracownikach Biura – niektórym zmniejszono pensje, niektórych zwolniono; „Wilbi” przeprowadziło się do prywatnego lokalu Ostrowskiego. Ponadto kierownik Biura miał pożyczać pieniądze na lichwę od jednego z pracowników, a od innych pobierać pokwitowania na sumy wyższe, niż im rzeczywiście wypłacał. „Jest rzeczą oczywistą, że ten stan rzeczy wyklucza jakąkolwiek poważną planową pracę i wymaga gruntownej reorganizacji” – brzmiała konkluzja autora notatki⁷⁰.

Na początku marca 1935 r. zostały przygotowane kolejne wytyczne dla „Chwilki litewskiej” uzgodnione przez Charaszkiewicza z Wydziałem Wschodnim i Wydziałem Konsularnym MSZ. Sprowadzały się do powtórzenia wytycznych przekazanych w 1934 r. Zalecenia dotyczyły obrony mniejszości polskiej na Litwie, ale w taki sposób, aby nie dawać Litwie pretekstu do ingerencji w sytuację mniejszości litewskiej w Polsce. W sprawach politycznych dotyczących Litwy nakazywano, aby wypowiedzi nie były złośliwe, ale pozbawione agresywnego charakteru. Istotny punkt dotyczył Kłajpedy. Redaktorowi Ostrowskiemu polecano zupełnie nie angażować się w sprawy związane z Kłajpedą. Należało je jedynie relacjonować „bez zajmowania stanowiska”, co bez wątpienia wynikało z konsekwencji polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy z 24 stycznia 1934 r. Charaszkiewicz ponadto zobowiązał się do ewentualnych rozmów z Ostrowskim w sprawie zmniejszenia liczby audycji na rzecz audycji nadawanych przez Warszawę⁷¹.

DECYZJA O LIKWIDACJI „WILBI”

Jednakże najważniejsze wątki dotyczące sytuacji „Wilbi” i „Chwilki litewskiej” zostały omówione na konferencji, która odbyła się 30 kwietnia 1935 r. w Instytucie Badania Spraw Narodowościowych i zgromadziła przedstawicieli Ekspozytury 2, MSZ, Wielhorskiego, Paprockiego i Ostrowskiego. Działalność Wileńskiego Biura Informacyjnego była przedmiotem szczegółowej dyskusji, w trakcie której starano się ocenić przydatność i znaczenie wydawanych przez „Wilbi” biuletynów prasowych. W celu właściwej oceny potencjału „Biuletynu Kowieńskiego »Wilbi«” zadecydowano, że konieczne jest ustalenie rozdzielnika serwisu informacyjnego, aby wiedzieć, kto z niego korzysta. Komentarze drukowane w Biuletynie polecono wzbogacić o bardziej ogólny komentarz, a ponadto polecono przygotowanie zestawu personaliów wybitniejszych polityków litewskich. MSZ i Oddział II uprzedziły, że będą się zwracać co pewien nieokreślony czas do biura o syntetyczne ogólne opracowania dotyczące sytuacji wewnętrznej politycznej Litwy. Rozważano, czy komentarze polityczne nie powinny być drukowane w osobnych biuletynach, ale ostatecznie nie podjęto w tej sprawie wiążących decyzji. Z dużym zainteresowaniem ze strony MSZ

⁷⁰ *Ibidem*, Materiały do sprawy „Wilbi”, marzec 1935 r., l.dz. 761/35.

⁷¹ *Ibidem*, Wytyczne dla kierownika „Chwilki litewskiej” – na okres od marca 1935 r., 27 II 1935 r., l.dz. 561/II/2/35.

i Oddziału II spotkało się archiwum i kartoteki osobowe „Wilbi” oraz ich przydatność i możliwość wykorzystania przez obydwie instytucje. Bardzo surowe słowa pod adresem Biura padły ze strony pracowników MSZ. Tadeusz Perkowski stwierdził również, że „Wilbi” i działalność informacyjna jest „raczej prowizoryczna, nie da się na dłuższą metę utrzymać”. O wiele lepiej i bardziej przychylnie została potraktowana „Chwilka litewska”. Przeciwnie niż w wypadku Biura, nikt nie podawał w wątpliwość zasadności istnienia audycji. Starano się raczej wypracować wspólne wytyczne i wspólne stanowisko wobec oczekiwań, jakie powinna spełniać audycja. W sprawie audycji ustalono, że audycje polskie dla Polaków na Litwie będą nadawane z Warszawy, a „Chwilka litewska” z Wilna, ale powinna mieć charakter obiektywny i nie powinna być związana ze stosunkami polsko-litewskimi. Charaszkiewicz następująco określił linię audycji: „Należy urabiać opinię, że to my gwarantujemy istnienie Litwy. [...] Ma to być pewnego rodzaju prometeizm. Analogię mamy w wypadku niepodległości Kaukazu, gwarantowanej przez niepodległość Ukrainy. To właśnie winno być leitmotivem [tak w oryg.] wszystkich wystąpień w tym względzie i to bez przykrych i niepotrzebnych złośliwości”. W trakcie dyskusji poruszono też kwestię Wilna. Ustalono, że w audycjach nie powinno się sprawiać wrażenia, że sprawa Wileńszczyzny może być traktowana jako otwarta, należy przeciwnie podkreślać, że „tworzy nierozzerwalną całość z Polską”. W przypadku poruszania kwestii stosunków polsko-litewskich należało „nic o sprawie wileńskiej nie wspominać”⁷².

W późniejszym okresie wszystko wskazuje na to, że instytucje sprawcze nie zmieniły krytycznego zdania w sprawie „Wilbi”, skoro na początku września 1935 na spotkaniu z udziałem Wielhorskiego zdecydowano o kolejnej redukcji środków dla Biura⁷³. Bardzo możliwe, że wiązało się to również ze zmianą w stosunkach międzynarodowych i przede wszystkim z podpisaniem polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy w 1934 r. W polskiej polityce zagranicznej spadło od tego momentu znaczenie i zainteresowanie sprawami litewskimi. Wydaje się jednak, że czarę goryczy przełały wypadki z końca października 1935 r., kiedy doszło do ostrego sporu między jednym z litewskich spikerów, Franciszkiem Kaupasem, a Ostrowskim. Kaupas miał sugerować, że kowieńskie radio podało, że część jego dochodów zabiera Ostrowski, i domagał się od przełożonego pokazania dowodów w postaci preliminarzy budżetowych. Ostrowski tłumaczył się, że zostały mu skradzione, kiedy kasetę, w której je przechowywał, oddał do ślusarza. Ostatecznie jednak zawiadomił Wywiad KOP o całej sprawie, starając się w swoich zeznaniach ukazać Kaupasa w złym świetle i zauważając, że wcześniej dwóch jego pracowników było szpiegami litewskimi. Szefostwo Wywiadu KOP zawiadomiło o całej sprawie Ekspozyturę 2, informując, że ze słów Ostrowskiego wynika, iż „cała sprawa »Wilbi« wymaga uporządkowania, gdyż stosunki wewnętrzne i gospodarka pieniężna pozostawiają wiele do życzenia”. Zdecydowanego dochodzenia i wniosków w sprawie zlikwidowania całej sprawy domagał się od Ekspozytury 2 MSZ⁷⁴.

⁷² CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Protokół konferencji w Instytucie Badania Spraw Narodowościowych.

⁷³ *Ibidem*, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsydia. Przebieg sprawy, L.dz. 742/II.Inf./2/XII., k. 8–9.

⁷⁴ *Ibidem*, Wydział Wschodni MSZ do Ekspozytury 2 Oddział II, 14 XI 1935, nr P.III. 200/tjn. (to samo w AAN, MSZ, sygn. 6125, k. 2); Szefostwo Wywiadu KOP do Ekspozytury 2 Oddziału II, 8 XI 1935, l.dz. 10604/Wyd. KOP/ 3/35.

Nastroje w MSZ świadczyły o tym, że cały czas była aktualna koncepcja rozwiązania Biura. W tym sensie wypowiadał się naczelnik Wydziału Prasowego MSZ Wiktor Skiński pod koniec listopada 1935 r., dodając jednak, że uważa za konieczne utrzymanie serwisu z prasy litewskiej⁷⁵. Natomiast inne stanowisko zajmował Oddział II. Po dłuższej dyskusji z udziałem płk. Tadeusza Pełczyńskiego, szefa Oddziału II, jego zastępcy ppłk. Józefa Englichta i kpt. E. Charaszkiewicza oraz S.J. Paprockiego, ustalono, że nie ma podstaw, aby stawiać Ostrowskiemu zarzuty nadużyć finansowych. Natomiast odpowiedzialność za stronę polityczną, materialną i administracyjną „Wilbi” i audycji ponosili Wielhorski i Świechowski, którzy nie spełnili swego zadania. Ostrowskiego postanowiono utrzymać i powierzyć mu dalsze kierowanie obu instytucjami⁷⁶. Prawdopodobnie pod koniec roku MSZ i Oddziałowi II udało się wypracować kompromisowe rozwiązanie, o czym świadczyłoby pismo MSZ z początku grudnia 1935; Ministerstwo zawiadomiło w nim Ostrowskiego i wszystkie zainteresowane instytucje, że z dniem 1 marca 1936 r. „Wilbi” zostanie zlikwidowane. Ostrowskiego proszono o sugestie, jak można dalej prowadzić „Chwilkę litewską” przy „znacznie zmniejszonym budżecie”⁷⁷.

PARCELACJA SPUŚCIZNY „WILBI” (1936–1938)

Decyzja o likwidacji Biura nie oznaczała kresu jego działalności. W rzeczywistości w latach 1936–1938 doszło do próby parcelacji spuścizny Biura, starano się jednak nie stracić przy tym najważniejszych funkcji tej instytucji. Obowiązki informacyjne miał przejąć INBEW, a propagandowe miały pozostać przy „Chwilce litewskiej”, chociaż nie do końca było wiadomo, komu powinna ona podlegać. Jedną z instytucji, które pretendowały do objęcia ścisłego nadzoru nad audycją, był Urząd Wojewódzki Wileński, który od końca 1935 r. kierował wojewoda Ludwik Bociański.

Decyzje Komitetu Spraw Narodowościowych przy Radzie Ministrów w sprawie mniejszości litewskiej w Polsce z grudnia 1935 r. oraz wytyczne, jakie na ich podstawie opracował wojewoda Ludwik Bociański 11 lutego 1936 r., miały na celu znaczne ograniczenie działalności organizacji litewskich w Polsce. Miały być to konsekwencje za politykę władz litewskich wobec mniejszości polskiej⁷⁸. Urząd Wojewódzki opowiadał się za szerokim wykorzystaniem audycji radiowych w osłonie propagandowej akcji represyjnej wobec mniejszości litewskiej, jaką rozpoczął za zgodą i sugestią MSZ. Bociański proponował, aby w audycjach na bieżąco komentowano posunięcia władz administracyjnych oraz zachowanie działaczy mniejszości litewskiej. Ponadto chciał, aby wszystkie polskie stacje radiowe nadawały cyklicznie w językach obcych syntetyczne omówienie całokształtu zagadnień litewskich⁷⁹. Kwestie litewskie zostały skoncentrowane w referacie litewskim

⁷⁵ AAN, MSZ, sygn. 6125, Naczelnik Wydziału Prasowego MSZ do T. Kobyłańskiego, 28 XI 1935 r., k. 5.

⁷⁶ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Współpraca z „Wilbi” i udzielane subsydlum. Przebieg sprawy, l.dz. 742/II.Inf./2/XII, k. 14–15.

⁷⁷ AAN, MSZ sygn. 6125, k. 6, J. Starzewski do J. Ostrowskiego, 9 XII 1935 r.

⁷⁸ B. Makowski, *Litwini w Polsce 1920–1939*, Warszawa 1986, s. 270–276.

⁷⁹ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Pro memoria: sprawy litewskie, 8 VII 1936 r.

w Wydziale Społeczno-Politycznym Urzędu Wojewódzkiego, gdzie rozpoczął pracę Marian Beuermann, wieloletni pracownik „Wilbi”. On to odpowiadał w znacznej mierze za konkretne rozwiązania proponowane przez Urząd Wojewódzki w odniesieniu do „Wilbi” i do „Chwilki litewskiej”.

Nieco inną koncepcję reformy „Wilbi” przedstawił szef Oddziału II Tadeusz Pełczyński. Proponował on włączenie „Wilbi” pod kierownictwem Ostrowskiego do referatu litewskiego INBEW, „czyniąc w ten sposób odpowiedzialnym za całkowitą działalność polityczną, materialną i administracyjną »Wilbi« i »Chwilki« – dyrektora tegoż Instytutu”. W planach Oddziału II trudno nie dopatrzeć się tendencji do zrzucenia pełnej odpowiedzialności za przyszłą działalność Ostrowskiego na Władysława Wielhorskiego. Pełczyński proponował również rozwiązać Komitet Trzech, co prawdopodobnie miało pozbawić Wielhorskiego pomocy, jaką otrzymałby od Stanisława Paprockiego z Prezydium Rady Ministrów. Inaczej Pełczyński widział sposób opracowania wytycznych dla „Chwilki litewskiej”. Miałyby otrzymać wytyczne po uzgodnieniu z departamentem konsularnym MSZ i po wzięciu pod uwagę żądań wojewody wileńskiego. Ostrowski nadal miałby wykonywać opracowania cykliczne na rzecz Sztabu i MSZ oraz przygotowywać charakterystyki oficerów wyższych litewskich⁸⁰.

Rozwiązanie to nie do końca przypadło do gustu Wielhorskiemu, który próbował oponować, przede wszystkim przeciwko przejmowaniu „Chwilki litewskiej” jako „imprezy politycznej”, podczas gdy Instytut ma charakter „ściśle naukowy”⁸¹. Wydaje się, że argumenty Wielhorskiego zostały przyjęte, gdyż 17 kwietnia 1936 MSZ potwierdziło, że obowiązek wydawania biuletynu prasowego i dostarczania materiałów dla „Chwilki litewskiej” przejął referat litewski INBEW i w związku z tym otrzymał subwencję 690 zł miesięcznie. Od tego momentu to INBEW miał przejąć odpowiedzialność za wydawanie biuletynu. MSZ wyraził zgodę na przekazanie majątku i archiwów „Wilbi” Instytutowi⁸². Natomiast w piśmie nie poruszano w ogóle kwestii audycji radiowej. Informacje na temat audycji przekazano wyłącznie Ostrowskiemu, za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego. Ostrowski miał nadal pełnić funkcję kierownika audycji i w związku z tym otrzymywać subwencję w wysokości 840 złotych. Pieniądze miały być wydawane zgodnie z budżetem, który miał zostać ustalony w porozumieniu z MSZ. W piśmie zapowiadano, że w najbliższym czasie zostaną przyjęte nowe zasady kontroli politycznej i budżetowej audycji⁸³. Chociaż słowa takie nie padły, wiadomo było, że MSZ opowiada się za tym, aby „Chwilka litewska”, zarówno pod względem budżetowym, jak i politycznym, podlegała kontroli ze strony Urzędu Wojewódzkiego. Sugestię taką przedstawiło MSZ wojewodzie Bociąnskiemu⁸⁴. W ramach dyskusji wewnętrznych w MSZ ustalono, że audycja miała podlegać bezpośrednio wojewodzie wileńskiemu i naczelnikowi, którzy w sprawach „natury ogólnej, inspiracji i pewnych konkretnych

⁸⁰ AAN, MSZ, sygn. 6125, k. 9, Pismo T. Pełczyńskiego do T. Kobyłańskiego, 21 II 1936 r., nr 3135/II/2/36, 1629.

⁸¹ *Ibidem*, k. 15, Pismo W. Wielhorskiego do MSZ, 11 III 1936 r.

⁸² *Ibidem*, k. 12, Pismo J. Starzewskiego do INBEW, 17 IV 1936 r.

⁸³ *Ibidem*, k. 23, Pismo MSZ do Ostrowskiego, 17 IV 1936 r.

⁸⁴ *Ibidem*, k. 10, Pismo MSZ do wojewody wileńskiego, 10 III 1936 r.

posunięć” mieli otrzymywać zlecenia z MSZ. Sprawy audycji w Warszawie miało centralizować MSZ⁸⁵.

Audycja znalazła się w niejasnej sytuacji. Urząd Wojewódzki z jednej strony krytycznie oceniał dotychczasową działalność „Chwilki” i był przekonany, że powinna być ona pod ścisłą kontrolą, a jej programy powinny zostać zreorganizowane. Jednocześnie nie przekazał pisma z MSZ Ostrowskiemu. Można odnieść wrażenie, że nie przekazując Ostrowskiemu decyzji MSZ o oddaniu mu kierownictwa audycji, jednocześnie próbowano narzucić linię forsowaną wcześniej w pismach wojewody Bociańskiego. Ostrowski natomiast został telefonicznie poproszony o nawiązanie kontaktu z referatem litewskim UW w celu ustalenia przekazywania audycji materiałów informacyjnych w sprawach litewskich. Chodziło m.in. o materiały poufne, które można było przekazać jedynie ustnie albo przez zaznajomienie się z dokumentami w UW. Ostrowski jednak kontaktu nie nawiązał. Proszony o materiały, które wykorzystywał do swoich audycji, odpowiedział, że nie dysponuje takimi materiałami. Nie nadsyłał również biuletynów z nasłuchów radiowych ani radia kowieńskiego, ani wileńskiego.

Urząd Wojewódzki planował, aby w audycji były komentowane te zarządzenia administracyjne „na odcinku litewskim”, które spotykają się z zarzutami prasy i radia litewskiego. Zgodnie z wizją zaprezentowaną w piśmie do MSW z 11 lutego 1936 Urząd Wojewódzki opowiadał się również za wykorzystaniem audycji do komentowania na bieżąco posunięć władz administracyjnych i zachowania działaczy mniejszości litewskiej. W chwili, kiedy Ostrowski odmawiał jakiegokolwiek kontaktu z władzami, dochodziło do niebezpiecznych rozbieżności w komentowaniu spraw litewskich. Z tego powodu Urząd Wojewódzki domagał się kontroli politycznej, budżetowej oraz możliwości doboru prelegentów „Chwilki litewskiej”⁸⁶.

Wątki te zostały podjęte w materiałach na konferencję, która odbyła się pod koniec sierpnia 1936 r. w Urzędzie Wojewódzkim w Wilnie, a następnie poruszone w piśmie Urzędu Wojewódzkiego z 4 września 1936 r., ale do końca roku nie podjęto żadnych decyzji w tej kwestii. Z tego powodu w grudniu 1936 Oddział II zaproponował zwołanie osobnej konferencji przedstawicieli MSZ, MSW, Oddziału II Sztabu Głównego oraz Biura Polityki Narodowościowej PRM⁸⁷. W tym czasie Urząd Wojewódzki podtrzymywał swoje wcześniejsze postulaty, a nawet je zaostrzał, dodając nowe – takie jak usunięcie dotychczasowych spikerów litewskich, których podejrzewano o szpiegostwo na rzecz Litwy, wprowadzenie skrzynki listowej oraz audycji na temat życia ludności litewskiej w Polsce⁸⁸. Prawdopodobnie pewien wpływ na kształt wytycznych, które przygotowano w Urzędzie Wojewódzkim, miały również nie do końca afirmatywne wobec ostatnich posunięć wobec ludności litewskiej wypowiedzi Ostrowskiego podczas audycji⁸⁹.

⁸⁵ AAN, MSZ, sygn. 11491, k. 5–6, W.T. Drymmer, Notatka w sprawie „Chwilki” i „Wilbi”, (początek IV 1936).

⁸⁶ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Pro memoria: sprawy litewskie, 8 VII 1936.

⁸⁷ *Ibidem*, Sprawa propagandy prasowej i radiowej zagadnień litewskich [VIII 1936], pismo Oddziału II do MSW, 16 XII 1936.

⁸⁸ *Ibidem*, Dezyderaty Urzędu Wojewódzkiego Wileńskiego w sprawie poddania kontroli politycznej i organizacyjnej „Chwilki litewskiej” w Radio Wileńskim [przed 16 II 1937].

⁸⁹ K. Buchowski, *Litwomani i polonizatorzy...*, s. 243.

Konkretne rozstrzygnięcia zapadły na konferencji, która odbyła się 22 marca 1937 r. w MSW. Pomimo obecności wojewody Bocińskiego inicjatywa należała do mjr. Charaszkiwicza, który zaproponował, że audycja powinna być prowadzona przez „czynnik społeczny, formalnie niezależny od organów rządowych”. Zaproponował, że wytyczne akcji przygotowuje Oddział II Sztabu Głównego w porozumieniu z MSZ i je uzgodni z MSW. Obydwie instytucje (MSZ i Oddział II) będą również sprawowały kontrolę budżetową i polityczną, natomiast wojewoda będzie sprawował „nadzór ogólny”. Audycje nie powinny mieć akcentów odwetowych. MSZ z kolei odrzucił sugestię programów na tematy litewskie w językach obcych. Bociński zgodził się z ogólnym mechanizmem sprawowania kontroli, ale próbował wpłynąć na kształt wytycznych, podkreślając, że audycje Ostrowskiego miały charakter defensywny, co było „bardzo szkodliwe” dla stosunków polsko-litewskich. Ustalono, że instrukcja zostanie przesłana do MSW do 25 kwietnia⁹⁰. Data kolejnej konferencji została przesunięta z powodu braku skompletowania materiału przez Sztab Główny⁹¹.

Projekt wytycznych w sprawach dotyczących Polaków na Litwie został opracowany w MSZ 14 maja 1937 r. i przekazany do Sztabu Głównego. Koncentrował się on przede wszystkim na sposobie naświetlania sytuacji Polaków na Litwie, zgodnie z ostatnimi wytycznymi MSZ⁹². Z nieznanymi powodów dopiero po kilku miesiącach, 22 września 1937 r., został opracowany projekt Oddziału II, który przejął właściwie wszystkie punkty z instrukcji MSZ. Ponadto wykonawcom wytycznych sugerowano zaznajomić się z instrukcją dla placówek zagranicznych z kwietnia 1937 r.⁹³ Instrukcja została przesłana do wojewody Bocińskiego. MSW zaakceptowało wytyczne Sztabu Głównego, dodając, że z powodu koordynacji audycji z wymaganiami polityki narodowościowej na odcinku litewskim chciałoby, aby w kontroli okresowej nad audycją uczestniczył również delegat MSW⁹⁴.

Ultimatum polskie wobec Litwy w marcu 1938 r. doprowadziło do nawiązania stosunków dyplomatycznych i przynajmniej oficjalnego wygaszenia stanu wrogości⁹⁵. Chociaż do rzeczywistego ocieplenia relacji doszło dopiero po kilku miesiącach, to już po nawiązaniu relacji dyplomatycznych było wiadomo, że działalność instytucji o charakterze propagandowym staje się coraz mniej użyteczna. Strona polska monitorowała działalność Związku Wyzwolenia Wilna i regularnie domagała się likwidacji tej instytucji. Wiadomo było, że konsekwencją takich żądań mogą być również litewskie pretensje wobec „Chwilki litewskiej”. Uzgodnienia w tej kwestii zapadły jednak dopiero w listopadzie 1938 r.⁹⁶

Pod koniec kwietnia 1938 r. do Urzędu Wojewódzkiego wpłynęły nowe dowody i oskarżenia ze strony pracowników podległych Ostrowskiemu. Oskarżano go o zmuszanie pracowników do wystawiania pokwitowań na wyższe sumy, niż w rzeczywistości

⁹⁰ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, Protokół z konferencji odbytej w MSW 22 III 1937, zał. do 1015/37. (patrz też notatka z tej konferencji: AAN, MSZ, 11491, k. 19).

⁹¹ AAN, MSZ, sygn. 11491, k. 18, Notatka wewnętrzna MSZ, 23 IV 1937.

⁹² *Ibidem*, k. 23–24.

⁹³ *Ibidem*, k. 27–32.

⁹⁴ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514, MSW do OII SG, 12 X 1937, nr PN.5513/4/tj/37.

⁹⁵ Więcej por.: P. Łossowski, *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku*, Warszawa 2010.

⁹⁶ *Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais. Dokumentu rinkinys*, sudarytojai A. Kasparavičius, P. Libera, Vilnius 2012, s. 259–260.

pobierali. Dochodzenie prowadzone przez kpt. Karasia na wniosek Ekspozytury 2 i MSZ potwierdziło słuszność zarzutów. MSW stwierdziło winę Ostrowskiego, ale uznało, że ze względów politycznych nie powinno się wszczynać dochodzeń, natomiast skłaniało się do obciążenia Ostrowskiego kosztami strat i usunięciem z zajmowanych stanowisk, a na jego miejsce mianować urzędnika referatu litewskiego Urzędu Wojewódzkiego, Mariana Beuermanną⁹⁷. Wojewoda uznał, że w tej kwestii sprawował on jedynie nadzór ogólny, i sugerował obciążyć kosztami nadużyć Ostrowskiego⁹⁸. Oddział II planował część zobowiązań potrącić z dochodów Ostrowskiego, a pozostałe umorzyć⁹⁹. Ostatecznie jednak ustalono, na podstawie porozumienia Oddziału II i MSZ, że likwidacja „Wilbi” i „Chwilki litewskiej” nastąpi z dniem 15 kwietnia 1938 r. (likwidacja miała trwać do 30 września 1938)¹⁰⁰.

PODSUMOWANIE

Wileńskie Biuro Informacyjne powstało jako placówka mająca dostarczać polskim decydomentom rzetelnych informacji o sytuacji na Litwie. Chociaż musiało korzystać z prasy dostarczanej drogą okrężną przez Łotwę, zdołało stworzyć biuletyn prasowy, który przez dwanaście lat był jednym z najlepszych w Polsce źródeł wiedzy o Litwie. Niestety z racji braku własnych korespondentów informacje były podawane z opóźnieniem i nie były wystarczająco atrakcyjnym źródłem wiedzy dla prasy. Z tego powodu placówka spełniała rolę informacyjną jedynie wobec MSZ, Oddziału II Sztabu Głównego i kilku innych instytucji państwowych. Z punktu widzenia polityki zagranicznej i działalności propagandowej bardzo istotnym narzędziem była „Chwilka litewska” redagowana przez „Wilbi” od 1931 r. Redaktorzy posiadali pewien margines manewru, ale podlegali nadzorowi MSZ i opracowanym przez niego wytycznym, w porozumieniu z Oddziałem II Sztabu Głównego. Nie ulega wątpliwości, że decydujący głos w ustalaniu ogólnych wytycznych należał do MSZ, a sposób i metody ich wykonania od Oddziału II. Wobec podpisania polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy w styczniu 1934 r. znaczenie spraw litewskich w polityce zagranicznej zmalało. Na skutek nieprzejrzystego sposobu kierowania instytucją i rozliczania się z przyznawanych dotacji na początku 1936 r. „Wilbi” zostało zlikwidowane. Biuro zostało włączone jako referat litewski do INBEW, a „Chwilka litewska” pozostała formalnie niezależna. Rola Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie w zakresie propagandy radiowej była znikoma do końca 1935 r. Z racji zmiany polityki narodowościowej wobec mniejszości litewskiej doszło do prób całkowitego przejęcia audycji przez wojewodę Bociańskiego w 1936 i 1937 r. Próby te zostały jednak sparaliżowane z jednej strony przez opór kierownika audycji, a z drugiej strony przez Ekspozyturę 2 Oddziału II i MSZ, które nie chciały stracić możliwości ustalania wytycznych dla audycji i kontroli

⁹⁷ CAW-WBH, OIISG, sygn. I.303.4.5514,, MSW do Ekspozytury 2, 13 VI 1938.

⁹⁸ *Ibidem*, Bociański do OII, 20 VII 1938.

⁹⁹ *Ibidem*, Pelczyński do Bociańskiego, 2 VIII 1938.

¹⁰⁰ *Ibidem*, Pelczyński do MSZ i Bociańskiego, 7 VII 1938.

nad kierunkiem propagandy na kierunku litewskim. W pierwszych miesiącach 1938 r. na skutek wieloletnich trudności we współpracy z Januszem Ostrowskim, a zapewne i postępującej poprawy w stosunkach polsko-litewskich podjęto decyzję o likwidacji zarówno „Chwilki litewskiej”, jak i referatu litewskiego w INBEW.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku

Lietuvos centrinių valstybės archyvas

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Lietuvos Ypatingasis Archyvas

Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe

Źródła drukowane

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais. Dokumentu rinkinys, sudarytojai

A. Kasparavičius, P. Libera, Vilnius 2012.

Polskie dokumenty dyplomatyczne 1933, oprac. W. Skóra, Warszawa 2015.

Polskie dokumenty dyplomatyczne 1934, oprac. S. Żerko, Warszawa 2014.

OPRACOWANIA

Buchowski K., *Litwomani i polonizatorzy. Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*, Białystok 2006.

Buchowski K., *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940*, Białystok 1999.

Buchowski K., *Związek Wyzwolenia Wilna [w:] Szkice polsko-litewskie, czyli o nietatwym sąsiedztwie w pierwszej połowie XX wieku*, Białystok 2005.

Cenckiewicz S., *Tadeusz Katelbach (1897–1977). Biografia polityczna*, Warszawa 2005.

Gajownik T., *Tajny front niewypowiedzianej wojny: działalność polskiego wywiadu wojskowego na Litwie w latach 1921–1939*, Warszawa 2010.

Górski T., *Błogosławiony Jerzy Matulewicz*, Warszawa 2005.

Kairiūkštytė N., *Vilniaus vadavimo sąjunga 26.04.1925 – 25.11.1938*, Vilnius 2001.

Kornat M., Świechowski Marian [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 51, Kraków 2016.

Libera P., *Józef Piłsudski wobec Litwy [w:] Bez emocji. Polsko-litewski dialog o Józefie Piłsudskim*, red. Jastrzębska-Golonkova D., Nikžentaitis A., Suleja W., Wolsza T., Warszawa 2020, s. 170–185.

Libera P., *Polityka Józefa Becka wobec Litwy (1930–1939) [w:] Płk Józef Beck (1894–1944). Żołnierz, dyplomata, polityk*, red. S. Nowinowski, Łódź–Warszawa 2017.

- Libera P., *Zarys historii ruchu prometejskiego* [w:] *II Rzeczpospolita wobec ruchu prometejskiego*, oprac. P. Libera, Warszawa 2013.
- Łossowski P., *Polityczni emigranci litewscy w Polsce w latach 1927–1930*, „*Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*” 1997, t. 32.
- Łossowski P., *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa–Łowicz 1997.
- Łossowski P., *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku*, Warszawa 2010.
- Maciulis D., D. Staliunas, *Lithuanian nationalism and the Vilnius question 1883–1940*, Marburg 2015.
- Makowski B., *Litwini w Polsce*, Warszawa 1986.
- Notkowski A., *Prasa w systemie propagandy rządowej w Polsce (1926–1939). Studium techniki władzy*, Warszawa–Łódź 1987.
- Ponarski Z., *Draugas: szkice do portretu Franciszka Anczewicza*, Lublin 2004
- Rudziński E., *Informacyjne agencje prasowe w Polsce 1926–1936*, Warszawa 1970.
- Sierpowski S., *Propolska inicjatywa lewicowej emigracji litewskiej w 1927 r.* [w:] *Historia i polityka: studia i rozprawy dedykowane profesorowi Adamowi Koseskiemu w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Bartnicki, J.R. Szaflik, Pułtusk 2004, s. 63–73.
- Szostakowska M., *Konsulaty polskie w Prusach Wschodnich 1920–1939*, Olsztyn 1990.
- Werschler I., *Z dziejów obozu belwederskiego. Tadeusz Hołówko – życie i działalność*, Warszawa 1984.

Próba międzywojennego *soft-power* na kierunku litewskim – Wileńskie Biuro Informacyjne („Wilbi”) i jego rola w kształtowaniu stosunków polsko-litewskich

Wileńskie Biuro Informacyjne („Wilbi”) powstało w 1923 r. jako organizacja społeczna, chociaż w rzeczywistości było podporządkowane MSZ i wywiadowi wojskowemu (Oddział II Sztabu Głównego) i realizowało ich wytyczne w zakresie polityki Polski wobec Litwy. Początkowo rola „Wilbi” ograniczała się do przygotowywania obszernego i szczegółowego przeglądu prasowego na temat Litwy („Biuletyn Kowieński »Wilbi«”). W 1931 r. obowiązki Biura zostały poszerzone o przygotowywanie przeglądu prasowego na temat innych krajów bałtyckich i organizację audycji propagandowej „Chwilki litewskiej” nadawanej przez Radio Polskie w Wilnie. Audycja ta miała być odpowiedzią na audycje radiowe nadawane z Kowna przez Związek Wyzwolenia Wilna. „Wilbi” było bezpośrednio nadzorowane przez Mariana Świechowskiego i Władysława Wielhorskiego, którzy byli mężami zaufania Oddziału II i MSZ. Linia polityczna audycji była kontrolowana i ustalana wspólnie przez MSZ i Ekspozyturę 2 Oddziału II Sztabu Głównego w porozumieniu z MSW i Urzędem Wojewódzkim Wileńskim. Rola tego ostatniego podmiotu znacznie wzrosła po zmianie polityki Polski wobec mniejszości litewskiej w Polsce w 1936. Ostatecznie na skutek niewłaściwego zarządzania przez kierownika Janusza Ostrowskiego w 1936 r. Biuro zostało przekształcone w referat litewski, włączone do Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie i wydawało „Biuletyn Kowieński »Wilbi«” do początku 1938 r. „Chwilka litewska” została podporządkowana wojewodzie wileńskiemu, Ludwikowi Bociańskiemu, a następnie zlikwidowana na początku 1938 r.

SŁOWA KLUCZOWE

stosunki polsko-litewskie, propaganda, Oddział II Sztabu Głównego,
Władysław Wielhorski, Marian Świechowski

Interwar Soft-Power in Lithuania – the Vilnius Information Bureau (‘Wilbi’), and Its Role in Shaping Polish-Lithuanian Relations

The Vilnius Information Bureau (‘Wilbi’) was established in 1923 as a social organisation, although it was subordinated to the Ministry of Foreign Affairs and military intelligence (Division II of the General Staff) and implemented their directives on Polish policy towards Lithuania. Initially, Wilbi’s role was limited to preparing an extensive and detailed press review on Lithuania (“»Wilbi« Kaunas Bulletin”). In 1931, the Bureau’s responsibilities were expanded to include a press review on other Baltic countries and the organisation of the propaganda programme “Chwilka litewska” broadcast by the Polish Radio in Vilnius. This programme was intended as a response to the radio broadcasts from Kaunas by the Vilnius Liberation Union. ‘Wilbi’ was directly supervised by Marian Świechowski and Władysław Wielhorski, who acted as shop stewards of Branch II and the Ministry of Foreign Affairs. The political line of the broadcast was controlled and determined jointly by the Ministry of Foreign Affairs and Branch 2 of Division II of the General Staff in consultation with the Ministry of the Interior and the Vilnius Regional Office. The role of the latter increased considerably after the change of Polish policy towards the Lithuanian minority in Poland in 1936. Eventually, in the result of mismanagement by the Head of ‘Wilbi’, Janusz Ostrowski, in 1936, the Office was transformed into a Lithuanian desk, incorporated into the Research Institute of Eastern Europe in Vilnius and published the “»Wilbi« Kaunas Bulletin” until the beginning of 1938. “Chwilka litewska” was subordinated to the governor of Vilnius, Ludwik Bociański, and then liquidated at the beginning of 1938.

KEYWORDS

Polish-Lithuanian relations, propaganda, Division II of the General Staff,
Władysław Wielhorski, Marian Świechowski

PAWEŁ LIBERA – historyk, doktor, adiunkt w Zakładzie Historii XX wieku Instytutu Historii im. T. Manteuffla Polskiej Akademii Nauk i pracownik Biura Badań Historycznych IPN. Zajmuje się historią polskiej polityki wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem relacji polsko-litewskich, dziejów ruchu prometejskiego i represji wobec obywateli polskich na Wschodzie. Opublikował m.in. *Lietuvos – lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 m. Diplomatinijų dokumentų rinkinys, Lietuvos istorijos institutas*, oprac. A. Kasparavičius, P. Libera, Vilnius 2012; *II Rzeczpospolita wobec ruchu prometejskiego*, oprac. P. Libera, Warszawa 2013.

PAWEŁ LIBERA – PhD, a historian, assistant professor at the Department of 20th Century History of the T. Manteuffel Institute of History of the Polish Academy of Sciences and employee of the Historical Research Office of the Institute of National Remembrance. He deals with the history of Polish Eastern policy, with an emphasis on Polish-Lithuanian relations, the history of the Promethean movement and repressions against Polish citizens in the East. He has published, among others, *Lietuvos – lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 m. Diplomatinijų dokumentų rinkinys*, Lietuvos istorijos institutas, A. Kasparavicius, P. Libera (eds.), Vilnius 2012; *II Rzeczpospolita wobec ruchu prometejskiego*, P. Libera (ed.), Warsaw 2013.